

SERES DÁNIEL

A TIMOKRATÉS ELLENI BESZÉD ÉRVRENDSZEREI*

Jelen tanulmány célkitűzése kettős. Egyrészt a Timokratés elleni beszéd érvrendszerének mélyreható elemzését kívánom nyújtani, másrészt ezen elemzésen keresztül a XIX. században felmerült és azóta is sokat vitatott szövegkritikai problémákat veszem górcső alá. Új aspektusból közelítve a korábban felvetett problémákhoz – az érveléstechnika elemzésén keresztül kiegészítve E. M. Harris meggyőző érveit – amellet érvelek, hogy a beszéd két része valójában egy jól átgondolt, precízen szerkesztett egészet alkot, így a szöveg integritását nem indokolt megkérdőjelezni.

Kulcsszavak: Démosthenés, Timokratés ellen, görög szónoklás, érvrendszerek

Kr. e. 354/353-ban egy háromtagú athéni követség – Androtión, Glauketés és Melanópos – Mausóloshoz, Kária *satrapájához* utazott.¹ A beszédhez írt másik (*hetera*) *hypothesis* közlése szerint a küldöttség panasszal kívánt élni Mausólos előtt a görög szigetekkel szemben tanúsított igazságtalanságai miatt. A vesztes szövetséges háború után ez az állítás ebben a formában azonban teljesen valószínűtlen, ezért a kutatás inkább amellett foglalt állást, hogy az egykori lázadók támogatása helyett a követség feladata Athén és a Perzsa Birodalom kapcsolatainak ápolása, javítása lehetett Mausólos személyén keresztül.²

Küldetésük során hajójukat két parancsnok, Archebios és Lysitheidés vezette.³ A követség útközben véletlenül összetalálkozott egy naukratisi kereskedőhajóval, amely-

* A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-20-4-I kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült. Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Németh Györgynek a kézirat-hoz fűzött értékes megjegyzéseierért.

¹ Dem. XXIV, 12. Mausólos Kr. e. 377–353/352 között Kária helytartója. Életéről átfogóan lásd S. Hornblower: *Mausolus*. Oxford (1982).

² A problémát G. Cawkwell: *Notes on the Social War*. *C&M* 23 (1962) 48–49 és Ph. Harding: *Androtion's Political Career*. *Historia* 25 (1976) 195–196 vetették fel először. Az újabb kutatások elfogadják logikus megállapításukat, vö. Hornblower: *i. m.* (1. j.) 215, 271. j.; E. Badian: *The Road to Prominence*. In: *Demosthenes. Statesman and Orator*. Ed. I. Worthington. London – New York (2000) 22; E. M. Harris: *Demosthenes Speeches* 23–26. Austin (2018) 123, 55. j. A második tengeri szövetség és a szövetséges háború történetéhez pedig lásd J. Cargill: *The Second Athenian League. Empire or Free Alliance?* Berkeley – Los Angeles – London (1981); R. Sealey: *Demosthenes and his Time. A Study in Defeat*. Oxford (1993) 102–136; J. Radicke: *Die Rede des Demosthenes für die Freiheit der Rhodier*. Stuttgart – Leipzig (1995) 11–20; P. J. Rhodes: *A History of the Classical Greek World 478–323 BC*. Malden (2006) 226–243.

³ Dem. XXIV, 11. Lehetséges, hogy az IG II² 150. számú töredékes kitüntetési határozata ennek a követségnek az érdemeit méltatta. Lysitheidés – Λυσιθειδης... – neve teljes biztonsággal kiegészíthető, azonban Melanópos esetében – [Μελάνω]πον – már komoly bizonytalanság merül fel, vö. Hornblower: *i. m.* (1. j.) 217–218; Harris: *i. m.* (2. j.) 123, 55. j.

nek rakományát eltulajdonították.⁴ Peiraieusba visszatérően értékesítették a kilenc és fél *talanton* (=57 000 drachma) értékű rakományt,⁵ azonban ezt az összeget semmilyen hatóságnak nem adták át, hanem megtartották. Ezután a kereskedők az athéni népgyűléstől kérvényezték eltulajdonított javaik visszaszolgáltatását, azonban a népgyűlés elutasította ezt a kérvényt, ugyanis jogos hadizsákmánynak ítélték meg a hajó rakományát, mivel ebben az időben Athén ellenségének tekintette Egyiptomot.⁶ A pénzt a követség továbbra is magánál tartotta, noha a törvények szerint eltérő arányban az állami és különböző istenek kincstárába kellett volna beszolgáltatniuk:

Egyrészt a szent vagyont, az istennőnek járó tizedet és a többi istennek járó ötvenedet elrabolták, és ahelyett, hogy beszolgáltatták volna, megtartották, másrészt az állami vagyont, ami a tiétek volt, ellopták.⁷

Majd Aristophón előterjesztéssel állt a népgyűlés elé, hogy válasszanak vizsgálóbiztosokat (*zététai*) azzal a megbízással, hogy derítsék fel, mely polgárok tarthatnak maguknál jogtalanul akár szent, akár állami vagyont.⁸ Ekkor Euktémón feljelentette a követség hajóparancsnokait, Archebiost és Lysitheidést, majd a tanács tárgyalta is az esetet.⁹ Ezután Androtión, Glauketés és Melanópos beismerték, hogy az ő birtokukban van az 57 000 drachma, és nem a hajóparancsnokoknál. Erre Euktémón beterjesztett egy határozatot, amely szerint a hajóparancsnokokon kell behajtani a tartozást, de lehetővé tette számukra, hogy azokhoz folyamodjanak, akiknek a birtokában van az adott összeg. Amennyiben vita támadna a felek között, *diadikasia* keretében határoznak majd arról, kinek kell befizetni a meghatározott összeget.¹⁰ Azonban Euktémón beterjesztése egy további igen szigorú pontot is tartalmazott, ugyanis nem a zsákmány eredeti értékét – 57 000 drachma –, hanem súlyos büntetéssel terhelt összeget kell visszafizetniük:

⁴ Sealey: *i. m.* (2. j.) 106. felveti annak a lehetőségét, hogy nem egyszerű kalózkodás áldozatai lettek a naukratisi kereskedők, hanem a nagykirály parancsára cselekedtek így. Ebben az esetben ugyanis agresszorként léptek fel az athéniak a nagykirállyal szemben lázadó egyiptomiakkal, amely politikai állásfoglalás javíthatott az athéni–perzsa kapcsolatokon. Ennek elméleti lehetőségét Badian: *i. m.* (2. j.) 23 is fenntartja. A perzsa–egyiptomi konfliktushoz a fentebb idézett munkákon felül lásd Diod. Sic. XVI, 40, 1–52, 8, a hadjáratok datálási nehézségeihez – *A rhodosiak szabadságáról* beszédhez kapcsolódva – pedig Radicke: *i. m.* (2. j.) 36–38. Vele szemben R. Lane Fox: Demosthenes, Dionysius and the Dating of Six Early Speeches. *C&M* 48 (1997) 187–191.

⁵ Dem. XXIV, 11. lásd hozzá a másik (*hetera*) *hypothesist*.

⁶ Dem. XXIV, 12.

⁷ Dem. XXIV, 120.

⁸ Dem. XXIV, 11.

⁹ Dem. XXIV, 11–12.

¹⁰ Dem. XXIV, 13. Az eljárásról lásd L. Rubinstein: Differentiated Rhetorical Strategies in the Athenian Courts. In: *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*. Eds. M. Gagarin – D. Cohen. Cambridge – New York (2005) 134–135; A. Maffi: Family and Property Law. In: *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*. Eds. M. Gagarin – D. Cohen. Cambridge – New York (2005) 264.

...de amikor Androtiónnak vissza kellett adnia a várostól egykor eltulajdonított szent és állami vagyont, rögvest betérjesztette törvényét, hogy megfossa az államot a kétszeres, a szentet pedig a tízszeres összegtől.¹¹

Ezen arányok alapján eredetileg a különböző kincstárakba való befizetések így alakultak volna: 5 700 drachma Athéné, 1 140 drachma a többi istenség és 50 160 drachma az athéni állam kincstárába; de Euktémón határozata alapján így módosultak az összegek: 57 000 drachma Athéné, 11 400 drachma a többi istenség és 100 320 drachma¹² az athéni állam kincstárába. Úgy tűnik, az eredeti összeget még hajlandók lettek volna és/vagy ki tudták volna fizetni a követség tagjai, de a büntetéssel terhelt összeget már nem, ezért megtámadták a határozatot, *graphé paranomón*¹³ perbe idézték Euktémónt, azonban a bíróság felmentette, így az általa benyújtott határozat érvényben maradt, követségi képp elítélték Androtiónt és társait a Kr. e. 354/353-es év utolsó hónapjában, Skirophorióon havában.¹⁴

Mindezek után a következő év első hónapjában, Hekatombaión havában terjesztette be nagy sietséggel törvényjavaslatát Timokratés,¹⁵ ami röviden így összegezhető: ha egy athéni polgárt – az adóbérlő, az adószedők és a kezesek kivételt képeztek¹⁶ – valamilyen köztartozás miatt korábban börtönbüntetésre ítélték vagy ezután ítélnének el,¹⁷

¹¹ Dem. XXIV, 111. Ugyanez Dem. XXIV, 82.

¹² Dem. XXIV, 15. Az állami kincstárba befizetendő összegre vonatkozó kettős szorzót itt is említik.

¹³ A pertípushoz lásd M. H. Hansen: *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes. Structure, Principles and Ideology*. Norman (1999) 205–212.

¹⁴ Dem. XXIV, 14–15.

¹⁵ Dem. XXIV, 39–40, 71. Az elmúlt néhány évben komoly vita bontakozott ki Canevaro és Hansen között az athéni törvényhozás, *nomothesia* eljárásrendjéről, ehhez lásd M. Canevaro: *The Documents in the Attic Orators. Laws&Decrees in the Public Speeches of the Demosthenic Corpus*. Oxford (2013); The Authenticity of the Document at Demosth. or. 24.20–3, the Procedures of nomothesia and the so-called επιχειροτονία των νόμων. *Klio* 100 (2018) 70–124; On Dem. 24.20–23 and the So-Called επιχειροτονία των νόμων: Some Final Clarifications in Response to M. H. Hansen. *Klio* 102 (2020) 26–35, vö. M. H. Hansen: The Authenticity of the Law about *Nomothesia* inserted in Demosthenes *Against Timokrates* 20–23. *GRBS* 56 (2016) 438–474; The Inserted Document at Dem. 24.20–23. Response to Mirko Canevaro. *Klio* 101 (2019) 452–472. Hansen: *i. m.* (15. j. 2019) 454 lényegében elfogadja Canevaro: *i. m.* (15. j. 2013) 94 eljárásrendjét. A vita valójában az év első népgyűlési ülésén – Hekatombaión 11-én – esetlegesen lefolytatott kötelező törvényi felülvizsgálat körül folyik, aminek alapja viszont a Dem. XXIV, 20–23. caputokban közölt dokumentum hitelessége, amit Canevaro: *i. m.* (15. j. 2013) 94–102 és *i. m.* (15. j. 2018; 2020) konzekvensen kései interpolációnak tart – még ha a szöveg szerzője igen magasan képzett is volt, vö. Canevaro: *i. m.* (15. j. 2013) 102 –, míg vele szemben Hansen hitelesnek ismeri el, támadva Canevaro módszertanát és következtetéseit is. Hansen: *i. m.* (15. j. 2019) 455 Canevaro harmadik metodológiai alapelvét kritizálja. Canevaro feliratos párhuzamokra vonatkozó alapelvét nem tartja teljesíthetőnek, sem követendőnek. Canevaro: *i. m.* (15. j. 2020) meggyőzően cáfolja Hansen minden korábbi ellenérvét. A szöveg utolsó fordítója, Harris: *i. m.* (2. j.) 110–111, 13. j. teljes mértékben elfogadja Canevaro érveit Hansennel szemben. Canevaro: *i. m.* (15. j. 2018) 121–122 köszönetnyilvánításból is implicit módon következik a szélesebb körű szakmai közeg támogatása. A következő lábjegyzetekben a törvény egyes pontjaihoz kapcsolódó, a beszédben elhangzó említéseket összegeztem.

¹⁶ Dem. XXIV, 41, 59–60, 100.

¹⁷ Dem. XXIV, 41, 44., 46, 55–56, 72–73, 77, 79.

akkor legyen joga kezeseket állítani¹⁸ – akiket a népgyűlésnek kell jóváhagynia¹⁹ – az adósság rendezésére, és így szabadon távozhasson a börtönből, vagy ne börtönözzék be.²⁰ Ha azonban a kilencedik *prytaneia*ig²¹ nem fizetik be a tartozást, akkor a szabadlábra helyezett személyt bebörtönzik, továbbá a kezesek vagyonát is elkobozzák.²² Erre válaszul Diodóros *graphé nomon mé epitédeion theinai* perbe fogta Timokratést,²³ a beszéd szövegírója pedig Démosthenés volt.²⁴

A Timokratés elleni beszéd szerkezetének megítélése kettős a szakirodalomban. A beszéd első felét – Dem. XXIV, 1–109 –, amelyben Démosthenés jogi érveit vette sorra Timokratés törvényével szemben, a szakirodalom egyértelműen méltatja, bravúros invenciónak tartja a jogi érvek strukturált alkalmazását.²⁵ A beszéd második felével – Dem. XXIV, 110–218 – már jóval mostohábban bánt a korábbi kutatás. A XIX. században komoly vitát váltott ki az a látszólagos ellentmondás, hogy a beszéd elején azt állítja Diodóros, hogy Androtión és társai nem fizették ki a szóban forgó tartozást, míg a beszéd végén már arról beszél, hogy Timokratés azt állítja majd, kifizették a megadott összeget.²⁶ Az ellentét feloldhatatlannak tűnt, ezért megkérdőjelezték a beszéd hitelességét, így a korábbi kutatás amellettt érvelt, hogy a beszéd egy korábbi és egy későbbi verzióját szerkesztették össze – még olyan értelmezés is született, hogy Diodóros nem

¹⁸ Csak a tanácsstagok Diodóros parafrázisában előadott esküjében szerepel egyedül konkrét számbeli kikötés – három kezes –, vö. Dem. XXIV,144. Harris: *i. m.* (2. j.) 218, 108. j. a törvény összefoglalójában mégis rögzíti ezt a kikötést. Vélhetően Timokratés egyik lehetséges, a börtönbüntetés kiszabásának tilalmára vonatkozó ellenérve miatt – vö. Dem. XXIV, 144–148 –, de Timokratés törvényével kapcsolatban egyszer sem hangzik el ez a kitétel, így Harris kiegészítése megkérdőjelezhető. Libanios is csak kezeseket említ, vö. Lib. *Hyp.* XXIII, 2.

¹⁹ Dem. XXIV, 79, 84. Ennél a pontnál Harris: *i. m.* (2. j.) 108, 4. j. megjegyzi, erre azért van szükség, hogy fény derüljön a kezesek anyagi stabilitására, azaz csak olyan embert lehessen kezesnek jelölni, aki rendelkezik a megfelelő anyagi háttérrel. A népgyűlés ítélőképességében úgy látszik, nem bízott Démosthenés, vö. Dem. XXIV, 85.

²⁰ Dem. XXIV, 46, 64, 77, 79, 84, 87, 93, 103.

²¹ Dem. XXIV, 87–88, 93, 98, 169.

²² Dem. XXIV, 87, 89.

²³ A pertípusról legújabban lásd M. Canevaro: *The Procedure of Demosthenes' Against Leptines: How to Repeal (And Replace) an Existing Law.* *JHS* 136 (2016) 39–58 (az eredményeket összgezően 54–56). Jelen esetben az az aletet állt fenn, amikor új törvény betérjesztése nélkül kívántak hatályon kívül helyezni egy korábbi törvényt, amiért a korábbi törvényhozási folyamat során eljárási hiba történt és/vagy ellentmond a hatályos törvényeknek. Továbbá a vádló(k)nak lehetőségük nyílt arra is, hogy büntetéssel sújtsák a betérjesztőt, amennyiben a törvény elfogadásától nem telt el egy év (Dem. XX, 144). A betérjesztő elmarasztalása abban az esetben volt lehetséges, ha a törvények szándékos, előre megfontolt megsértését is sikerül hitelt érdemlően bizonyítaniuk a vádló(k)nak.

²⁴ Lib. *Hyp.* XXIII.

²⁵ Erre a legjobb példa D. MacDowell: *Demosthenes the Orator.* Oxford (2009) 194 értékelése: „The arrangement of the legal arguments is admirable. Each relevant law is read out, and it is shown how Timocrates's law conflicts with it or diverges from it. Demosthenes here is inventing or developing a new and cogent method of proofs; as far we know, no earlier speech had used the documentary evidence of laws so fully and cogently.”

²⁶ Dem. XXIV, 2, 16, vö. 187.

adta elő –, és ez hagyományozódott az utókorra.²⁷ A szerkesztés mellett további érvként felhozták az Androtión elleni per egyes részeinek szinte szó szerinti ismétlését is.²⁸ Pedig ezek az ellentmondások viszonylag könnyen feloldhatók. Már Schaefer is megállapította, hogy a beszéd második felének funkciója – a pertípusból következően – az, hogy Diodóros meggyőzze a bírákat arról, Timokratés szándékosan kívánt ártani, kárt okozni az athéni államnak.²⁹ Látni fogjuk, hogy Diodóros érvrendszerében meghatározó szerepet tölt be Androtión – hiszen ezzel a kapcsolattal kívánja bizonyítani, hogy Timokratés az ő érdekében, szándékosan ártott az államnak a törvény betérjesztésével, és ezáltal kíván súlyos büntetést kérni Timokratésre. Teljesen logikus, hogy megismételi a korábbi vádakát, amelyekkel igyekeznek a lehető legrosszabb színben feltüntetni Androtiónt – és korábbi, közös hivatalvállalásuk révén Timokratést is –, de erre az ismétlésre fel is hívja a hallgatóság figyelmét.³⁰ Harris pedig meggyőzően érvel amellett, hogy a tartozás problematikája nem több egy nem túl erős retorikai fogásnál.³¹ Diodóros tisztában van azzal, hogy beszélnie kell a tartozás visszafizetésének kérdéséről, azonban – vélhetően – nem tudja cáfolni a befizetés tényét, ezért inkább azt hangsúlyozza, hogy úgysem ebben a kérdésben kell döntést hozniuk a bírának, és ezért nem húzza tovább a hallgatóság idejét, pedig valójában csak abban bíz, hogy a bírák elsiklanak a csúsztatás felett.³²

A következő strukturális elemzésben, Harris említett érveit kiegészítve, arra kívánok rámutatni, hogy a beszéd két része valójában egy jól átgondolt, precízen szerkesztett egészet alkot, így a szöveg integritását nem indokolt megkérdőjelezni. Diodóros érveit négy kategóriába sorolhatjuk: jogi, államrendi, szakrális és morális. A konkrét jogi érvek mentén igyekezett igazolni Diodóros, hogy Timokratés több ponton is megsértette az athéni törvényhozás menetét. Ezen érvei a beszéd első felében hangzanak el, majd a beszéd második felében csak rövid visszacsatolásokkal reflektál ezekre Diodóros. Ebben a kérdésben valóban lazább a kapcsolat a beszéd két fele között. Az államrendre vonatkozó érvek arra irányulnak, hogy a betérjesztett törvény miként sértette az athéniak érdekeit. Mint látni fogjuk, ezek az érvek a beszéd első felének a végére érik el tetőpontjukat, azonban Diodóros a beszéd második felében folyamatosan képes szinten tartani, mi több, további példákkal megerősíteni korábbi állításait. A szakrális és morális érvek pedig kettős célt szolgálnak: egyrészt erősítik a jogi és államrendi érveket, másrészt

²⁷ A. Schaefer: *Demosthenes und seine Zeit.*² Leipzig (1885) 388–389, de elhangzott a beszéd; F. Blass: *Die attische Beredsamkeit.*² Leipzig (1893) III.1. 281 és W. Wayte: *Demosthenes Against Androtion and Against Timocrates with Introductions and English Notes.*² Cambridge (1893) xlii–xliv nem zárja ki a lehetőségét annak, hogy nem adták elő a beszédet; O. Navarre – P. Orsini: *Démosthènes, Plaidoyers politiques. Tome. I. Contre Androtion, Contre la loi de Leptine, Contre Timocrate.* Paris (1954) 117 Démosthenés halála utáni szerkesztésnek tartják; MacDowell: *i. m.* (25. j.) 195–196 pedig egyenesen befejezetlennek tartja.

²⁸ Dem. XXII, 47–56, vö. Dem. XXIV, 160–168; Dem. XXII, 57–64, vö. Dem. XXIV, 167–171; Dem. XXII, 65–78, vö. Dem. XXIV, 172–186.

²⁹ Schaefer: *i. m.* (27. j.) 387–388.

³⁰ Dem. XXIV, 159.

³¹ Harris: *i. m.* (2. j.) 117.

³² Dem. XXIV, 189.

Timokratés és Androtión befeketítésével ellenszenvet keltenek a bírákban, abban bízza, hogy így könnyebben rábizonyíthatja Timokratésre a szándékosság vádját is. Azaz sikeres per esetén, nemcsak a törvényt helyezik hatályon kívül, hanem Timokratést is elítélik. A szakrális érvek az egész beszédet keretbe foglalják, a csúcspontot pedig szinte csak a beszéd végén éri el Diodóros. A morális érvek egyértelműen a beszéd második felében dominálnak. A bevezető caputokat érdemes egy egységként kezelni, hogy látható legyen, honnan indítja egyes érveit Diodóros, a későbbi részeket viszont a könnyebb átláthatóság végett már a négy érvrendszer alapján indokolt vizsgálni.

Diodóros rögvest beszéde elején rögzíti a három fő vádpontot: Timokratés törvénye ellentétes a hatályos törvényekkel, nem szolgálja a város érdekeit, Timokratés előre megfontoltan, mások érdekében cselekedett, amiért pénzt kapott.³³ A felsorolásban még megemlíti, hogy Timokratés aláássa a bíróságok működését.³⁴ Ez az állítás nem tekinthető külön vádpontnak, csak egy eleme a második vádpontnak, azért említi külön Diodóros, hogy ellenszenvet ébresszen a bírákban Timokratésszel szemben. Ezek után leszögezi, míg Timokratés keresett ezen a törvényen, ő ezer drachmát kockáztat a perrel, ezzel is igyekszik már a beszéd elején teljesen elhatárolódni Timokratéstól, és hangsúlyozni, hogy a bírákat – tágabb értelemben az athéni polgárokat – kívánja megóvni ettől a törvényteleniségtől. Ezek után megtudjuk, hogy az Androtiónnal szembeni személyes sérelmei is szerepet játszottak a per megindításában.³⁵ Androtión ugyanis korábban sikertelenül szentségtörési perbe fogta Diodórost, amire így emlékezik vissza:

Én pedig a felmentésemet, ami jogos volt, elsősorban az isteneknek, másodsorban pedig azoknak köszönhetem, akik közületek akkor bírák voltak.³⁶

Ezzel a mondattal egyrészt gesztust tesz a bírák felé – újabb próbálkozás a szimpátia elnyerésére –, másrészt, ami sokkal fontosabb, azt a látszatot kelti, hogy ő, Diodóros az istenek kegyeltje, míg Androtión épp ellenkezőleg, hiszen néhány caputtal korábban³⁷ az istenek szemében gyűlölt személynek – θεοῖς ἐχθρός – nevezte Androtión, ezzel lefektetve a későbbi szakrális érvek alapjait, az egyértelmű szembeállást a vádló és vádlott(ak) között. Korábbi politikai működését – adóbeszedés, szent edények beolvasztása – most csak felvillantja Diodóros, ezeket majd a beszéd második felében fejt ki, mivel a konkrét törvényhez nem kapcsolódnak, csak Timokratés lejáratását szolgálják. Viszont megemlíti, hogy állami és szent vagyont is bitorol Androtión. Ez a konkrét kapcsolat Timokratéhoz. Diodóros ugyanis azt igyekszik majd bizonyítani, hogy e tartozás miatt terjesztette be törvénytervezetét Timokratés.³⁸ A per közvetlen előzményeinek összefoglalása után így szól Timokratésről:

³³ Dem. XXIV, 1–3.

³⁴ Dem. XXIV, 2.

³⁵ Dem. XXIV, 4, 6.

³⁶ Dem. XXIV, 7.

³⁷ Dem. XXIV, 6.

³⁸ Dem. XXIV, 9.

De új törvényre kétségkívül nem volt szükség! Egészen eddig a pontig Timokratés semmiben sem ártott nektek. Ezek után viszont mindenben, amit korábban említettem, őt terhelte a felelősség.³⁹

Ez az állítás ebben a formában nem teljesen igaz. Androtión korábbi támogatásáért nagyon is bírálja majd Timokratést a beszéd második felében. Itt azt a látszatot akarja kelteni, hogy Timokratés eddig nem ártott a városnak, így elfogulatlan vele szemben, éppen ezért nagyon is komolyan kell venniük a most elhangzó vádakot a bíráknak.

Jogi érvek

Diodóros először a törvény betervezésének időbeli kereteire fókuszál. A népgyűlés He-katombaión hónap tizenegyedikén megtartotta évi első ülését, majd Timokratés teljesen váratlanul a következő napon terjesztette be és fogadtatta el törvénytervezetét.⁴⁰ Itt két ponton biztosan megsértette a törvényhozás hivatalos menetét, mivel a törvénytervezetet nem függesztette ki az alapító hősök szobrai előtt, továbbá csak a betervezés utáni negyedik népgyűlési ülésen szavazhattak volna a törvényről.⁴¹ Erre a gyors akcióra a Panathénaia ünnepe kínált lehetőséget. Egy bizonyos Epikratés határozata ugyanis lehetővé tette, hogy amennyiben a Panathénaia zökkenőmentes lebonyolítását bármi közvetlenül veszélyeztetné, másnapra hívják össze a törvényhozókat, ők pedig rendelkezzenek a szükséges anyagi forrásokról. Ezt a rendelkezést kihasználva gyorsította fel saját törvénytervezetének elfogadtatását Timokratés. Azonban a betervezett törvény semmilyen formában sem kapcsolódik a Panathénaia ünnepéhez. Ezt hosszan ki is fejti Diodóros,⁴² így Timokratés biztosan eljárási hibát vétett, jogtalanul használta fel az Epikratés határozatában megbúvó „jogi kiskaput.”

Az időbeli és nyilvánosságra hozatali szabályok megsértésének bizonyítása után Diodóros összegzi, méltatja az új törvények elfogadásáról szóló törvényt.⁴³ Majd felolvastatja Timokratés törvényét, és hat érvet hoz fel mellett, miként áll ellentétben ez a törvény más, hatályban lévő szabályozásokkal.

Diodóros először arról igyekszik meggyőzni a bírákat, hogy Timokratés törvénye visszamenőleges hatályú, mivel már lezárt ügyekre is kiterjesztené a büntetések módosítását.⁴⁴ Itt egyértelműen túloz Diodóros. A büntetések későbbi enyhítése vagy akár a teljes amnesztia nem idegen a görög jogi gondolkodástól.⁴⁵

³⁹ Dem. XXIV, 14.

⁴⁰ Dem. XXIV, 26.

⁴¹ Dem. XXIV, 25, vö. Canevaro: *i. m.* (15. j. 2013) 89–90.

⁴² Dem. XXIV, 28–29.

⁴³ Dem. XXIV, 32–40.

⁴⁴ Dem. XXIV, 42. Ez az érv a beszéd zárásában is visszatér, vö. Dem. XXIV, 194.

⁴⁵ Már Wayte: *i. m.* (27. j.) 124 is felfigyelt erre: „The reasoning here is rather absurdly sophistical: the notions of an amnesty or a mitigation of statutory penalties, were sufficiently familiar to the Athenians.” MacDowell: *i. m.* (25. j.) 187–188 és Harris: *i. m.* (2. j.) 135, 109. j. is egyetért.

A második érv viszont már megállja a helyét. Diodóros az állami tartozások eltörléséről, részletfizetéséről szóló törvényt idézi, ami szerint bármilyen módosításról is legyen szó, először a tanácsnak, majd a népgyűlésnek kell azt megvitatnia.⁴⁶ Ez Timokratés esetében biztosan nem történt meg.⁴⁷ Harris és MacDowell szerint ez az érv megtevesztő, mivel Timokratés törvénye nem törli el az adósságokat, csak a börtönbüntetést engedi el, amennyiben valaki kezeseket tud állítani.⁴⁸ Ha viszont a törvény szellemiségét követjük, Diodóros érve mégis jogos lehet. Timokratés törvénye a kilencedik *prytaneia* végéig biztosít haladékot a tartozások kiegyenlítésére, ami az adósság átütemezését jelenti. Ily módon párhuzamba állítható a részletfizetéssel, hiszen a tartozás teljes összege mindkét esetben csak egy későbbi időpontban kerül befizetésre.

A harmadik érv szintén elferdíti a tényeket, nem állja meg a helyét. Az idézett törvény szerint tilos a tanácshoz vagy a népgyűléshez kéréssel fordulni – *ικετεύω* – olyan adós ügyében, aki még nem rendezte a tartozását.⁴⁹ Ez ügyes retorikai fogás, ugyanis a törvény kérésekre fogalmaz meg tilalmat, nem pedig törvényjavaslatokra.⁵⁰ Harris megfogalmazásából úgy tűnik, a kérés–törvényjavaslat szembeállítást nem fogadja el.⁵¹ Azonban ezt az érvet ő is elutasítja, azon az alapon, hogy ez a törvény a tartozásokról rendelkezik, amiket Timokratés törvénye viszont nem töröl el, így ez a törvény irreleváns a jelen helyzetben. MacDowell és Canevaro megközelítése jogi szempontból szilárdabb alapokon nyugszik. Könnyebben védhető a kérés és a törvényjavaslat megkülönböztetése, mint a tartozás és a börtönbüntetés szembeállítása. Utóbbi esetben ugyanis, ha ismét a törvény szellemisége felől közelítünk, mindegy, milyen kérést fogalmaz meg a betervező, nem tehetné meg, amíg fennáll a tartozás.

A negyedik érveléssel azt kívánja bizonyítani Diodóros, hogy Timokratés megszegte a bírósági ítéletek felülvizsgálatának tilalmáról szóló törvényt. A törvény ismertetése után rögtön úgy állítja be Timokratést, mint aki biztosan bünt követett el:

Timokratés tehát nyomban azzal kezdte a törvényét, hogy ezek ellenkezőjét tette, mintha csak tanúvallomást tenne saját ügyében.⁵²

Azonban ez az érv is csak egy retorikai fogás. Az idézett törvény csak annyit rögzít, hogy érvényes bírósági ítéletet egy újabb bírósági eljárás nem írhat felül, azaz a bíróságokra vonatkozó korlátozást igyekszik általános, a népgyűlés munkájára is kiterjedő

⁴⁶ Dem. XXIV, 45.

⁴⁷ Canevaro: *i. m.* (15. j. 2018) 92.

⁴⁸ MacDowell: *i. m.* (25. j.) 188; Harris: *i. m.* (2. j.) 137, 112. j.; Canevaro: *i. m.* (15. j. 2013) 129.

⁴⁹ Dem. XXIV, 50.

⁵⁰ MacDowell: *i. m.* (25. j.) 188; Canevaro: *i. m.* (15. j. 2013) 133.

⁵¹ Harris: *i. m.* (2. j.) 138–139, 121. j.

⁵² Dem. XXIV, 55.

szabályozásként feltüntetni. Holott a népgyűlésnek megvolt a joga a bírósági ítéletek esetleges felülírására, ahogy ezt a 45. caputban közölt dokumentum is rögzíti.⁵³

Diodóros ötödik érve arra irányul, hogy a beterjesztett törvény nem egyformán vonatkozik minden athéni polgárra. Ez ebben a formában biztosan nem állja meg a helyét, és ezt Diodóros is tudja:

Hogy kik miatt terjesztette be ezt a törvényt ez az ember, azt hozzám képest ti sem tudjátok kevésbé. De eltekintve ezektől az emberektől, maga Timokratés ismerte el, hogy nem mindenkire ugyanúgy vonatkozik a beterjesztett törvény, hiszen kiegészítést tett a törvényhez, ami kizárja az adószedőket, a bérlőket és ezek kezeseit.⁵⁴

A törvény szövegében nem szerepelnek konkrét nevek, ezért a vád nem állja meg a helyét. Így Diodóros gyorsan át is tér a törvény azon pontjára, amely a kivételeket rögzíti, azonban itt sem szerepelnek konkrét személyek, általános kitételek azonban törvényesen megfogalmazhatók.⁵⁵

Diodóros hatodik érve a leghatásosabb a kutatás,⁵⁶ és vélhetően Diodóros szerint is. Legalábbis ezt sugallja a beszéd szerkesztése. Az utolsó konkrét jogi érvek mindekképp szilárdnak, megdöbbenőnek kell lennie, mielőtt rátér beszédének következő egységére, amelyben azt igyekszik majd bizonyítani, miként árt ez a törvény az athéni polgároknak. A korábbi érveket az egyes törvények ismertetésével kezdte Diodóros, ellenben most, az utolsó ötcaputnyi terjedelmű egység közepén helyezkedik el a bizonyítás alapjául szolgáló törvényt, amit igen hatásosan így vezet fel:

Mások törvényeivel ellentétes törvényt beterjeszteni szörnyű cselekedet, de kell hozzá még valaki más, egy vádló, azonban egy olyan beterjesztés, ami egy korábban beiktatott, saját törvényével ellentétes, már saját maga vádlójává teszi az embert. Hogy megértsétek a történeteket, a jegyző felolvassa majd nektek a törvényt, amit ez az ember terjesztett be, én pedig csöndben maradok.⁵⁷

Az utolsó sort még meg is ismételteti a jegyzővel!⁵⁸ Mind a retorikai szerkesztés, mind az idézett törvény tartalma biztosan megdöbbenette a bírákat. Timokratés korábbi törvénye egyértelműen kiköti, hogy akit a tanácsnál kezdeményezett bűnvádi feljelentés – εἰσαγγελία – miatt pénzbüntetésre ítélnék, addig maradjon börtönben, amíg ki nem

⁵³ Ch. Pecorella Longo: Il condono della pena in Atene in eta classica. *Dike* (2004) 85–111. Idézi E. M. Harris: *The Rule of Law in Action in Democratic Athens*. New York (2013) 73, 34. j.

⁵⁴ Dem. XXIV, 59. Ez az érv többször is visszatér, vö. Dem. XXIV, 122, 188, 193.

⁵⁵ M. Hansen: Did the Athenian Ecclesia Legislate after 403/2 B.C.? *GRBS* 20 (1979) 28–29; MacDowell: *i. m.* (25. j.) 189; Canevaro: *i. m.* (15. j. 2013) 148; Harris: *i. m.* (2. j.) 142, 133. j.

⁵⁶ MacDowell: *i. m.* (25. j.) 189–190; Canevaro: *i. m.* (15. j. 2013) 152; Harris: *i. m.* (2. j.) 144, 137. j. hi-
vatkozik MacDowell megállapítására, de nem fűz hozzá megjegyzést, értékelést.

⁵⁷ Dem. XXIV, 63. Ez az érv visszatér a 199. caputban.

⁵⁸ Dem. XXIV, 64.

fizette a büntetését. Noha a Timokratés két törvényében szereplő jogi eljárás nem azonos, így konkrét ellentmondás nem áll fenn, azonban a két törvény szellemisége között komoly ellentét feszül, ami valóban a legszuggesztívebb érvvé teszi Diodóros konkrét jogi érveinek sorában.

Államrendi érvek

A konkrét jogi érvekkel párhuzamosan Diodóros négy kisebb lépésben építi fel az athéni demokrácia és Timokratés kibékíthetetlen szembenállását. Diodóros mindent megtesz azért, hogy Timokratést alávaló oligarchának állítsa be. A századvég oligarchikus fordulatái – Kr. e. 411-ben a négyszázak, majd Kr. e. 404-ben a harminc zsarnok uralma – az athéni történelmi emlékezet legsötétebb órait idézik.⁵⁹ Az idősebb polgárokban a személyes tapasztalat, az ifjabbakban a közösségi emlékezet tartja életben ezt a traumát, és válthat ki félelmet, ellenszenvet. Az oligarchia, mint elrettentő athéni tapasztalat, éppen ezért visszatérő eleme Démosthenés eszköztárának korai beszédeiben akár a népgyűlés, akár a bíróságok előtt.⁶⁰ Már a bevezető első egységének, a vád ismertetésének végén leszögezi Diodóros, hogy a törvények az athéni demokrácia őrei, amely gondolat majd a beszéd zárásában is hangsúlyosan szerepel, így keretes szerkezetbe foglalja Diodóros érvelését:

Úgy gondolom ugyanis, senki sem állítaná, hogy a város jólétéért, demokratikus államrendjéért és szabadságáért bármi más nagyobb felelősséggel bír, mint a törvények. Tehát erről kell most döntenetek: vajon a többi törvényt helyezték hatályon kívül, amiket az állam ellen vétkezők miatt ti magatok véstetek fel, ez pedig maradjon hatályos, vagy ezt, a korábbiakkal ellentétet töröljük el, hogy a többi hatályban maradhasson.⁶¹

A törvények elfogadásáról szóló törvény ismertetése után hangzik el először az ellentét, az oligarchia. Igaz, ekkor még csak általánosságban, nem közvetlenül Timokratésszel vagy törvényével szemben:

⁵⁹ Diodóros csak a harmincakat, konkrétan pedig Kritiast említi beszédeiben. A harmincakhöz lásd X. *Hell.* II, 3, 2–4, 43, *Arist. Ath. Pol.* XXXIV, 3–XXXVIII, 4, a korszak részletes elemzéséhez pedig Németh Gy.: *Kritias und die Dreissig Tyrannen. Untersuchungen zur Politik und Prosopographie der Führungselite in Athen 404/403 v. Chr.* Stuttgart (2006). Az egyes zsarnokok azonosításához jó kiindulópontot ad R. Develin: *Athenian Officials 684–321 BC.* Cambridge (2003) 184.

⁶⁰ Dem. XXII, 32, 51–52 azt a benyomást kelti, mintha Androtión oligarchiát akarna bevezetni. Dem. XX, 15 Leptinés törvényét úgy állítja be, mintha korlátozná a demokrácia működését. Dem. XVI, 22, hogy nyomatékossítsa a spártai fenyegetettség súlyát, egy fél mondatban megidézi az athéni oligarchák borzalmait. Dem. XV. beszédeiben pedig az egyik meghatározó, központi téma a demokráciák és oligarchiák szembeállítása.

⁶¹ Dem. XXIV, 5, vö. Dem. XXIV, 210, 215–217.

Ezek a törvények mind már régóta hatályban vannak, tisztelt bírák, és már sokszor bizonyították, hogy hasznotokra válnak. Még soha senki sem állította, hogy nem jók, és ez így is volt helyes. Ugyanis semmi szigorút, semmi erőszakosat, semmi oligarchikusát nem írnak elő, hanem teljes mértékben az ellenkezőjére utasítanak, hogy emberségesen és demokratikusan járjunk el.⁶²

Az explicit szembenállást a negyedik jogi érv – a bírósági ítéletek felülvizsgálatának tilalmáról szóló törvény – után bontja ki Diodóros. Két törvényt is idéz, amelyek azt rögzítik, hogy Kr. e. 403-tól, a demokrácia visszaállításának évétől a korábbi demokratikus rendszerben hozott bírósági ítéletek érvényesek, míg a harmincak rendelkezései nem.⁶³ MacDowell ezt a két törvényt a jogi érvek között külön tárgyalja.⁶⁴ A két idézett törvénnyel Diodóros az ingatag lábakon álló negyedik jogi érvet igyekszik megerősíteni, de ezek a törvények sem tiltják, hogy a népgyűlés felülírja adott esetben a bíróságok határozatait. Ezt a két törvényt éppen ezért nem a konkrét jogi érvek közé soroltam, hanem az államrendi érvek közé. A beszéd jelen pontjára tekinthetünk egyfajta részösszegzőként, ahol az eddigi érvekből implicit módon azt a következtetést vonja le Diodóros, hogy Timokratés eljárása, törvénye a harmincak uralmát idézi. Ezt a sugalmazott azonosítást nem sokkal később nyíltan meg is erősíti. Ekkor Timokratést már egyértelműen a demokratikus államrendet tipró oligarchaként mutatja be.⁶⁵ Majd egészen odáig merészkedik Diodóros, hogy a kegyetlenkedéseiről hírhedt Kritiasszal, a harminc zsarnok egyikével azonosítja Timokratést:

A magam részéről ugyanis az az álláspontom, ha Kritias, aki a harmincak egyike volt, terjesztette volna be ezt a törvényt, nem másképp szövegezte volna meg és terjesztette volna be, mint ez az ember.⁶⁶

Ezt a szembenállást csak tovább mélyíti, amikor a jogi érvek végéhez közeledve Timokratést – akire ekkor már Kritiasként is tekintünk – a legendás athéni törvényhozóval, Solónnal állítja szembe.⁶⁷ A Solón–Timokratés ellentétpár ettől a ponttól kezdve végigvonul az egész beszéden, további négy alkalommal idézi fel ezt a párhuzamot Diodóros. Először az államrendi érvek végén tér vissza, amikor Diodóros a tolvajokról, a szülőkkel szemben helytelen bánásmódot tanúsítókról és a katonai szolgálatra nem jelentkezőkről szóló törvényt idézi, és hangsúlyozza, hogy Timokratés törvénye ezeknek a hitvány embereknek is lehetőséget kínál a börtönbüntetés elkerülésére.⁶⁸ Majd Solón lopásról szóló és Timokratés jelen törvényének összehasonlítása révén igyekszik bizonyítani Solón ne-

⁶² Dem. XXIV, 24.

⁶³ Dem. XXIV, 56–58.

⁶⁴ MacDowell: *i. m.* (25. j.) 189.

⁶⁵ Dem. XXIV, 75–76.

⁶⁶ Dem. XXIV, 90.

⁶⁷ Dem. XXIV, 102–107.

⁶⁸ Dem. XXIV, 102–107. Ezeket a szempontokat megismétli a 117–119. caputokban.

mes, illetve Timokratés romlott, a demokratikus államrendet aláásó szándékait.⁶⁹ Végül a beszéd zárásához közeledve Diodóros ismét megidézi Solón és ekkor már Drakón alakját is. Ebben az egységben egy, a pénzhamisítás és a törvények megrontását párhuzamba állító solóni anekdota példájával zárja érveinek sorát.⁷⁰ Ezt a sorozatot erősítendő még két alkalommal hangsúlyozza Diodóros Timokratés oligarchikus tetteit. Egyszer a beterjesztett törvénye fényében nyilatkozik így.⁷¹ Majd az Androtiónnal való korábbi közös munkáját, az *eisphora* beszédését hasonlítja a harmincak kegyetlenkedéseihez, mi több, rosszabbnak ítéli, mert akkoriban legalább az emberek a saját házukban biztonságban voltak.⁷² A konkrét jogi érvek után felsorakoztatott további szempontokkal Diodóros a demokrácia–oligarchia, avagy a rend és a káosz a szembenállását kívánja megerősíteni, részleteiben kibontani, és ezekkel elborzasztani a bírákat.

Démostenés röviden bemutatja, hogy a jó törvények közérthetőek, végrehajthatók, valamint mindenkire egyformán vonatkoznak, de Timokratés törvénye ezen kritériumok egyikének sem felel meg, ezért sérti az athéni polgárok érdekeit.⁷³ Ebben a részben Diodóros azt a látszatot igyekszik kelteni, hogy Timokratés törvénye teljes káoszt hoz az athéni közéletbe, ellehetetleníti a város működését. Az első két szempont⁷⁴ – visszamenőleges rendelkezés, bírósági ítéletek felülírása – valótlanságait a jogi érveknél már tárgyaltuk.

Diodóros harmadik vádjával, ami szerint a törvény nem tisztázza, mi történik az adóssal az ítélet meghozatala után és az esetleges kezesállítás között, teljesen jogos szempontot vet fel. Diodóros ezt a hiányosságot úgy állítja be, mintha Androtión és társai érdekében tett volna így Timokratés, ezt azonban itt sem tudja bizonyítani.⁷⁵

Több gazdasági természetű érvet is felhoz Diodóros. Először jogosan arra mutat rá, hogy Timokratés törvényének szövegezése problémás, ugyanis pénz – ἀργύριον –, és nem pénzbüntetés – τὸ τιμῆμα τὸ ἀργύριον – szerepel a szövegben, így jóval kisebb összeget kellene befizetniük az adósoknak mind az államkasszába, mind pedig a szentélyek kincstáraiba:

De miként folytatta ezek után? „Kezeseket állít, hogy kifizessék a pénzt, amivel tartozik.” Itt ismételten tizedével csökkentette a szent vagyont, az állami tartozást, amit a törvényben megdupláznak, pedig a felével. De hogyan éri el ezt? Úgy, hogy a „pénzbüntetés” helyett „pénzt”, a teljes összeg helyett meg „amivel tartozik” formulát rögzített.⁷⁶

⁶⁹ Dem. XXIV, 113–119.

⁷⁰ Dem. XXIV, 211–214.

⁷¹ Dem. XXIV, 152–154.

⁷² Dem. XXIV, 160–187.

⁷³ Dem. XXIV, 68–70.

⁷⁴ Dem. XXIV, 71–74, 77–78. A visszamenőlegességet megismétli a 194. caputban is.

⁷⁵ Dem. XXIV, 79–81. vö. Harris: *i. m.* (2. j.) 149, 150. j., vele szemben MacDowell: *i. m.* (25. j.) 191 ezt szándékosnak látja, mondván, abban bízhatott Timokratés, hogy ezt a kiskaput kihasználva elkerülhetik már a bebörtönzést is.

⁷⁶ Dem. XXIV, 82. Ugyanezt az érvet megismétli a 86. caputban.

Ez a vád könnyen hárítható. Timokratés – vélhetően – egyszerű szövegezési hibaként definiálja majd, és nyomatékosítja, hogy természetesen pénzbüntetés értelemben kívánna használni a pénz szót, nem akarta megkárosítani sem az államot, sem a szentélyeket.⁷⁷ Később Diodóros a haladék esetleges következményeit veszi számba. A törvény a kilencedik *prytaneia*ig biztosít haladékot a befizetésre, így késlelteti az állam bevételeit, ami miatt – Diodóros interpretációjában – összedől az állami gépezet, a hivatalos szervek nem üléseznek, elmaradnak a hadjáratok.⁷⁸ Ezt a káoszt Diodóros mesterien idézi meg az egymás után záporozó kérdésekkel a 99. *caput*ban, ami a gazdasági jellegű érvek egyfajta összegzésének is tekinthető. De ettől még ez mind túlzás. A büntetések nem alkothatják ekkora részét az athéni költségvetésnek. Egyedül abban van némi igazság, hogy a haladék késlelteti a bevételeket, de szem előtt kell tartanunk Harris logikus megállapítását: a bebörtönzés nem oldja meg a visszafizetés problémáját, sőt hátráltatja, mivel a börtönben nincs kereseti lehetősége az adott polgárnak.⁷⁹ Ehhez a problémához kapcsolódik a kezességek kérdése. Ezt a lehetőséget úgy állítja be Diodóros, mint egyfajta csodaszert a börtönbüntetések elkerülésére, pedig Harris megállapítása alapján gazdasági szempontból racionális Timokratés intézkedése.⁸⁰ Továbbá felveti, mi történik azzal az elítélttel, aki nem állít kezes(ek)e)t?⁸¹ Ez az érve már-már nevetséges, az a személy a hatályos törvényeknek megfelelően természetesen börtönben marad.

Végül Diodóros beszéde első felének végén összegzi a jogi és államrendi érveket. Ettől a ponttól az előre megfontolt, ártó szándékosságot igyekszik bizonyítani az oligarchikus és vallási érvek megerősítésén keresztül, továbbá jellemük bemutatásával azt, hogy akik érdekében Timokratés beterveztette ezt a törvényt, mennyire hitványak, ahogy ő maga is.

Szagrális érvek

A betervezés napja – Hekatombaión tizenkettedike – a szagrális érvek felől is problémás. Ez a nap Kronos ünnepe, amikor az athéniak az aranykorra emlékezve ünnepelnek. Annyi bizonyos, hogy a tanács nem ülésezhetett ezen a napon, de a törvényhozásra ez vélhetően nem igaz.⁸² Ezt az értelmezést sugallja Diodóros megfogalmazása is. Először ő maga is csak annyit közöl, hogy a tanács nem ülésezhetett a Kronia alatt, majd Epikratés

⁷⁷ MacDowell: *i. m.* (25. j.) 191; Harris: *i. m.* (2. j.) 149, 150. j.

⁷⁸ Dem. XXIV, 91–94, 96–101.

⁷⁹ Dem. XXIV, 93–94, vö. Harris: *i. m.* (2. j.) 109–110.

⁸⁰ Dem. XXIV, 84–85, 87.

⁸¹ Dem. XXIV, 88–89.

⁸² Hegyi D.: *Polis és vallás. Bevezetés a görög vallástörténetbe.* Budapest (2003) 47 szerint egyértelműen szünetelt, G. Martin: *Divine Talk. Religious Argumentation in Demosthenes.* Oxford – New York (2009) 132 a következő Aischinés-párhuzam alapján elképzelhetőnek tartja a szagrális törvénysértést, vö. Aeschin. III, 67: „Azt indítványozta, hogy a *prytanisok* tartsanak gyűlést Elaphébolión hónap nyolcadik napján, amikor Asklépiosnak mutatnak be áldozatot, illetve a nyitóünnepséget tartják. Azon a szent napon, ilyen korábbi eseményre senki se emlékszik.” Canevaro: *i. m.* (15. j. 2013) 112 és Harris: *i. m.* (2. j.) 128, 83. j. szerint pedig egyértelmű nem a válasz.

határozatának ismertetése után már úgy tesz, mintha ez a tilalom minden közügyre, így a törvényhozásra is vonatkozott volna, azaz Timokratés törvényszegést és egyben szakrális vétséget követett el:

A korábban elhangzottakat megfontolva ezt bárki beláthatja. Nem csak abban állított sorjában, hogy áthágta a törvényekben meghatározott időpontot, úgy hozott törvényt az ünnep időtartama alatt, hogy teljesen megfosztott titeket a tanácskozás és a megfontolás jogától, hanem abban is, hogy beterjesztett egy törvényt, ami az összes mostani törvénnyel ellentétes.⁸³

Ilyen formában Timokratés nem követett el szakrális bűnt, Diodóros mégis igyekszik fenntartani ezt a látszatot.⁸⁴ Azonban ha figyelembe vesszük, hogy a legszentebb athéni ünnepre, a Panathénaiaira hivatkozva terjesztette be és fogadtatta el törvénytervezetét, noha a törvénynek semmi köze nem volt az ünnephez, már jogosan merül fel a szakrális vétség kérdése. Mi több, ha azt is számításba vesszük, hogy az állami tartozások módosításához szükséges a tanács előterjesztése is, ami nem ülésezhet a Kronián, Diodóros harmadik jogi érve is bírhat szakrális konnotációkkal.

Az államrendi érveknél a bírósági ítéletek felülírásának törvénytelenységére egy szakrális érvet, a bírák esküjét is beveti Diodóros.⁸⁵ Ezzel azt a látszatot kívánja megerősíteni, hogy a népgyűlés kisebb tekintéllyel bír a bíróságokhoz képest. Ez a szembeállítás a beszéd második felében is visszatér. Diodóros azt feltételezi, hogy Timokratés a tanácsstagok esküjéből próbálja majd levezetni törvényének szellemiségét, a börtönbüntetések esetleges eltörlését. Ezt cáfolandó a beszéd második felében Diodóros is idézi a bírák esküjét, rámutatva arra, hogy nem szerepel benne olyan kitétel, ami szerint a bírák nem szabhatnak ki börtönbüntetést.⁸⁶

Diodóros a jogi és államrendi érvek végéhez közeledve, amikor először nyíltan kijelenti, hogy Timokratés halált érdemel, eddigi szakrális és profán érveit összegzi:

Így a magam részéről úgy gondolom – noha úgy tűnhet, amit mondani készülök közönséges, de ki fogom mondani, és nem hátrálok meg – már csak ezért halálbüntetést érdemel, hogy Hadésban a szentségtörőknek terjessze be ezt a törvényt, nekünk, élőknek pedig hagyja, hogy a szent és igazságos törvényeink szerint éljük életünket a későbbiekben.⁸⁷

⁸³ Dem. XXIV, 32, vö. XXIV, 26. Ugyanez az érv a 47. caputban is megjelenik.

⁸⁴ Dem. XXIV, 4, 31–32, 47.

⁸⁵ Dem. XXIV, 78. A bírák esküjéről általában lásd Hansen: *i. m.* (13. j.) 182–183, a vallási szempontokat előtérbe helyezve pedig Martin: *i. m.* (82. j. 2009) 77–82.

⁸⁶ Dem. XXIV, 144–151. Ezt az érvet megismétli a 190–191. caputokban. A tanácsstagok esküjéhez lásd P. J. Rhodes: *The Athenian Boule*. Oxford (1972) 194–198.

⁸⁷ Dem. XXIV, 104.

Az alvilág és a szentségtörők – ἄσεβῆς – emlegetése kifejezetten durva megnyilvánulás, amit Diodóros is érezhetett, ezért is kért előre elnézést a megfogalmazásért. A beszéd ezen pontján még nem teljesen érthető, miért fogalmaz ilyen kategorikusan Diodóros. Az már elhangzott a beszéd bevezetőjében, hogy Androtión az istenek szemében gyűlölt ember – θεοῖς ἐχθρός –, továbbá arra is utalt, hogy az ünnepi szent edényekkel is tett valamit Androtión.⁸⁸ Timokratésről eddig annyit hallhattunk, hogy a törvénye miatt késik a szent vagyron befizetése, illetve a törvény szövegezése nem egyértelmű, így akár meg is károsíthatja a szentélyeket,⁸⁹ továbbá azt sugallta Diodóros, hogy a Kronián való törvénykezéssel szakrális bűnt követett el Timokratés. Mivel nem ezeket az érveket hangsúlyozta Diodóros, valóban erős ez a megfogalmazás. Viszont a beszéd második felében kiteljesednek ezek az érvek, és így már értelmet nyer, miért fogalmazott ilyen keményen Diodóros.

A két kulcsfogalom a szentélyrabló – ἱερόσυλος – és az átkozott – κατάρατος – szavak.⁹⁰ Az előbbit Androtiónnal és társaival szemben használja Diodóros.⁹¹ Ennek alapja, hogy nem szolgáltatták be a pénzt az egyes szentélyek kincstárába, így lényegében loptak az istenektől. Androtión esete annyival súlyosabb, hogy Diodóros igyekszik úgy beállítani, hogy korábban, a szent edények beolvasztásával is szakrális bűnt követett el, noha ez ebben a formában nem feltétlenül igaz.⁹² Átkozottnak csak Timokratést nevezi a Kronia esetleges megsértése és a Panathénaiára vonatkozó rendelkezés kihasználása végett.⁹³ A vallási érvek a beszéd zárásához közeledve teljesednek ki, amikor Diodóros ugyanazt a jelzőt, az istenek szemében gyűlölt – θεοῖς ἐχθρός – használja Timokratésre, mint beszéde elején Androtiónra:

Miért, viszonzás nélkül tetted, Timokratés? Egy kicsit sem volt szükség arra, hogy beterjeszd ezt a törvényt. Hiszen semmilyen más kifogást nem tudnál elénk tární, amiért egy ilyen törvényt be mertél terjeszteni, mint az istenek által gyűlölt pizkos nyereszkesedés, hiszen egyikük sem a rokonod, háznéped tagja vagy támaszt követelést veled szemben.⁹⁴

⁸⁸ Dem. XXIV, 6, 8.

⁸⁹ Dem. XXIV, 10, 82.

⁹⁰ A vizsgált két szó vallási konnotációinak bizonyításáról szóló kutatást lásd Seres D.: A „ἱερόσυλος” és „κατάρατος” szavak jelentése és szerepe Démosthenés *Timokratés ellen* című beszédében. *AntTan* 63 (2019) 201–212. E tanulmány 205–206. oldalán félreérthetően fogalmaztam. Úgy tűnhet, hogy a Kronia alatti törvénybeterjesztéssel törvényt szegett Timokratés, noha mint láttuk, nem a Kronia ünnepe a törvénysértés oka. Csak Diodóros vádolja ezzel Timokratést. Ez a pont a tanulmány érvrendszerait, megállapításait nem befolyásolja.

⁹¹ Dem. XXIV, 120.

⁹² Dem. XXIV, 176–182, vö. D. Harris: *The Treasures of the Parthenon and Erechtheion*. Oxford (1995) 31–36.

⁹³ Dem. XXIV, 107, 198.

⁹⁴ Dem. XXIV, 195, vö. Dem. XXIV, 6.

Így beszéde végére Diodóros már minden szempontból egyként tekint Timokratésre és Androtiónra: ugyanazok a vallási és morális bűneik, valamint az államrenddel szemben elkövetett bűneik. Így Diodóros joggal remélheti, hogy a jól felépített retorikai csúsztatásaival sikerült meggyőznie a bírákat Timokratés elítéléséről.

Morális érvek

A morális érveket két kategóriába sorolhatjuk. Az egyik Timokratés és Androtiónék jellemtelenségét, valamint ártó szándékukat hivatott igazolni, míg a másik a bírák felelősségét hangsúlyozza.

Diodóros már a bevezetőben leszögezi, hogy Timokratés előre megfontoltan, szándékosan, Androtiónék érdekében terjesztette be törvényét.⁹⁵ Diodóros kezdeti előadásában ezt anyagi megfontolásból tette Timokratés.⁹⁶ A Timokratés személye ellen irányuló későbbi részekben Diodóros az „egyszerű megvesztegetés” vádját egy mind szakrális, mind morális szempontból romlott ember képével súlyosbítja, aki vét az isteni törvényekkel szemben, felforgatja az államrendet – az egész beszéden átívelő oligarcha-párhuzam –, és még saját családjával szemben is erkölcstelen. A beterjesztés időpontjához kapcsolódó szakrális vádak, majd a kibontakozó oligarcha-párhuzam után, a konkrét jogi érvek zárásaként, Diodóros igyekszik cáfolni Timokratés két általánosabb jellegű, lehetséges ellenérvét: nem a barátai, családtagjai miatt, nem kényszer hatására, hanem önként, Androtiónék érdekében terjesztette be törvénytervezetét, amelynek törvénytelen voltával tisztában kellett lennie, mint egy, a közügyekben jártas polgárnak.⁹⁷ Diodóros egyre negatívabb képet fest Timokratésről. Azt sugallja, hogy Timokratés csak ki akarja játszani a bírákat, ezért semmiképp sem méltó az együttérzésükre, a megértésükre, ami a majdani büntetés miatt igen fontos szempont. A súlyos büntetést Diodóros beszéde második felével igyekszik kivívni a bíráknál.⁹⁸ Ezt az egységet Timokratés személye, pontosabban a beszéd első felében kibontott oligarcha-párhuzam fogja közre.⁹⁹ A köztes részben két szempont köré csoportosítja érveit Diodóros. Teljes mértékben össze akarja mosni Androtión korábbi tevékenységét – Diodóros interpretációjában bűneit – Timokratés személyével és cselekedeteivel.¹⁰⁰ Ennek a leghangsúlyosabb pontja a korábbi közös munkájuk során elkövetett szakrális és oligarchikus bűnök részletes kifejtése. Röviden értesülünk még Melanópos és Glauketés korábbi „bűneiről”¹⁰¹,

⁹⁵ Dem. XXIV, 2, 9. Ez az érv az egész beszéden végigvonul, vö. Dem. XXIV, 48, 59, 66–67, 107, 110–112, 119, 138, 155–159, 188, 200, 204–206.

⁹⁶ Ez az érv keretes szerkezetként a beszéd bevezetőjében és a végén is elhangzik, vö. Dem. XXIV, 3, 122, 195, 200.

⁹⁷ Dem. XXIV, 66–67. Ezeket az érveket megismétli a 195. caputban.

⁹⁸ Dem. XXIV, 110–214.

⁹⁹ Dem. XXIV, 110–116, vö. Dem. XXIV, 204–214.

¹⁰⁰ Kül. Dem. XXIV, 155–159, 170–171.

¹⁰¹ Dem. XXIV, 126–130.

illetve Timokratés családja körében elkövetett erkölcstelenségeiről is: nem segít a köztartozással bíró apján, valamint egyszerűen eladta a lánytestvérét.¹⁰² Ezekkel az erkölcsi vétségekkel tovább fokozza a közvetíteni kívánt negatív Timokratés-képet. Ezenfelül Diodóros még Timokratés lehetséges ellenérveit igyekszik cáfolni, amelyek közül csak egy bír morális szempontokkal. Diodóros helyesen feltételezi, hogy Timokratés majd arra hivatkozik, hogy a törvényeknek megengedőknek és méltányosaknak kell lenniük. Ez egy nagyszerű ellenérv, amit Diodóros bármennyire is igyekszik cáfolni, nem tudja, minthogy nem sikerült hitelt érdemlően bizonyítania, hogy a törvény bármilyen formában is kivételezne Androtiónnal és társaival.¹⁰³

A bírák felelőssége végighúzódik az egész beszéden. Diodóros kétféleképpen szólítja meg a bírákat: tisztelt bírák – ὡ ἄνδρες δικασταί – és athéni férfiak – ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι. Az előbbi formula 29, a második 19 alkalommal hangzik el a szövegben. Általánosságban igaz a megszólításokra, hogy a bíróságokon inkább az előbbi, míg a tanács és a népgyűlés előtt az utóbbi formulát használták a szónokok.¹⁰⁴ A Timokratés elleni beszédben a megszólítások kettős használata intenciózus. Serafim meggyőzően érvel amellett, hogy a megszólítás egy stratégiai kérdés: milyen szerepében vizsgálja a kérdést a hallgatóság? Bíraként vagy tágabb értelemben, athéni polgárként?¹⁰⁵ Ez a különbségtétel látványosan jelenik meg a beszéd második felében. Amikor Diodóros szembeállítja Timokratést Solónnal, majd Androtiónt és társait az elmúlt idők politikusaival, és ezen az alapon szigorú büntetést javasol számukra, 22 alkalommal hangzik el a tisztelt bírák megszólítás, és egyetlen egyszer sem az athéni férfiak.¹⁰⁶ A beszéd utolsó negyedében, ahol a demokrácia és az oligarchia szembeállítása, a jó politikus ismérvei, Athén hírneve kerül előtérbe, többször hangzik el az általánosabb, athéni férfiak megszólítás.¹⁰⁷ Jól szemlélteti Diodóros stratégiáját a következő részlet, ahol egyszerre jelenik meg mindkét megszólítás:

Az ám a feladat, tisztelt bírák, ha minden törvényről szólnunk kell, amelyekkel ez az ember ellentétes törvényt terjesztett be. De ha valamit, akkor az imént felidézett törvényt, érdemes behatóan tárgyalni. Ennek a törvénynek a betervezője ugyanis, athéni férfiak, tisztában volt jóindulatokkal és higgadtságokkal. Sok esetben látta, hogy e tulajdonságok miatt már többször nagy kárt okoztatok magatoknak.¹⁰⁸

¹⁰² Dem. XXIV, 202–203.

¹⁰³ Dem. XXIV, 192–193.

¹⁰⁴ A megszólítások használatának technikájához összegzően lásd G. Martin: Forms of Address in Athenian Courts. *MH* 63 (2006) 75–88 és nyomdokain haladva A. Serafim: 'Conventions' in/as Performance: Addressing the Audience in Selected Public Speeches of Demosthenes. *Mnemosyne Supplements* 403 (2017) 26–41.

¹⁰⁵ Serafim: *i. m.* (104. j.) 28–30.

¹⁰⁶ Dem. XXIV, 111–154, vö. Martin: *i. m.* (104. j. 2006) 83; Serafim: *i. m.* (104. j.) 38–39.

¹⁰⁷ Dem. XXIV, 162–209 tíz alkalommal és csak kétszer a tisztelt bírák, vö. Serafim: *i. m.* (104. j.) 39–40.

¹⁰⁸ Dem. XXIV, 51.

Amikor a jogi folyamatokról szól Diodóros, tisztelt bírakként szólítja meg a bíróság tagjait, és e megszólítás mögött némi szigort is feltételezhetünk annak fényében, hogy amikor a bírák jóindulatáról beszél, amit – állítása szerint – kihasznál Timokratés,¹⁰⁹ athéni férfiakként szólítja meg őket. Ahogy halad előre Diodóros a jogi, majd az államrendi érvek felsorolásában, egyre gyakrabban és egyre hevesebben hangsúlyozza a bírák felelősségét, míg végül eljut a konkrét büntetéshez, amely majd a beszéd második felének lesz az egyik meghatározó kérdése.¹¹⁰

Már a beszéd bevezetőjében túloz Diodóros, és hatalmas felelősséget helyez a bírák vállára. Interpretációjában arról kell döntenünk, hogy a törvények uralma, azaz a demokratikus államrend vagy az ezeket veszélyeztető törvény maradjon hatályban.¹¹¹ Később fokozza felelősségüket, ekkor már nyíltan a törvények őrzőiként szól a bírakról.¹¹² A beszéd zárásában pedig Diodóros kiterjeszti a bírák felelősségét: nemcsak az államrend, hanem Athén hírnevének őrei is egyben. Arról beszél, hogy Athén törvényei más államoknak is példaként szolgálnak, így, ha nem ítélik el a Timokratéshez hasonlókat, ők maguk fosztják meg a várost a nemzetközi megbecsüléstől:

Ennélfogva arra kell törekednetek, hogy a törvények a lehető legjobbnak tűnjenek, valamint büntessétek meg azokat, akik meggyalázzák és kiforgatják a törvényeket, mert ha elmulasztjátok ezt a kötelességeket, megfosztjátok magatokat a büszkeség eme formájától, és a városnak nem éppen jó hírt keltitek.¹¹³

Ahogy láthattuk, Diodóros az egész beszédben megkülönböztetett figyelmet fordít arra, hogy Timokratést – és társait – úgy állítsa be, mint akik aláássák a bíróságok működését, magát pedig a demokrácia, és ily módon a bíróságok őszinte tisztelőjeként, mi több, őreként. A Timokratés elleni antipátia és a Diodóros személyéhez kapcsolt tisztesség a büntetés mértéke miatt is kiemelten fontos. Ebben a kérdésben Diodóros – kis túlzással – fordított utat jár be: előbb nevezi meg a szerinte jogosnak vélt büntetést, majd fokozatosan általánosítja azt. A beszéd jogi érvei végéhez közeledve Diodóros nyíltan ki mondja, Timokratés halálbüntetést érdemel.¹¹⁴ Ezt az állítását a beszéd második felében

¹⁰⁹ Ez a szembeállítás az 53. caputban is megjelenik.

¹¹⁰ Dem. XXIV, 53 („szégyenteljes lenne”), 78 („ha ugyan valamennyien egy kicsit is törődtök az állammal”), 95 („ha minden jól alakul”), 101 („ha eszeteknél vagytok”), 104 („halálbüntetést érdemel”).

¹¹¹ Dem. XXIV, 5.

¹¹² Dem. XXIV, 36–37.

¹¹³ Dem. XXIV, 210. Ezt az érvet megismétli a 215–216. caputokban. Ennek a gondolatnak a magjai már egy kicsit korábban is megjelennek a beszédben, amikor Androtiónt azzal vádolja Diodóros, hogy meggyalázta a fogadalmi koszorúk beolvasztásával az athéni állam és a korábbi államférfiak hírét, vö. Dem. XXIV, 183–186. Az a gondolat, hogy a bírák döntései meghatározzák Athén megítélését, pedig visszatérő eleme a szónoki beszédeknek, vö. Lys. XIV, 13; XXVIII, 15; [Lys.] VI, 5, 7, 18; Lyc. I, 14, 114; Hyp. V, 22. idézi Harris: *i. m.* (2. j.) 152, 156. j.

¹¹⁴ Dem. XXIV, 104. A 95. caputban még bármilyen büntetésről beszél Diodóros, de szavait ekkor Timokratéshez intézi, nem a bírákhoz, ezért rekesztettem ki ebből a sorból. A 101. caputban a bírák felelősségét hangsúlyozva méltó büntetésről és elrettentő példáról beszél Diodóros. Ennyiben túlzás, hogy rögtön halálbüntetést javasol.

hat alkalommal megismétli halálbüntetést vagy a legsúlyosabb büntetést emlegetve.¹¹⁵ A beszéd végéhez közeledve azonban már nem fogalmaz ilyen konkrétan, több tiszteletet ad a bírának, hiszen többször azzal érvel, hogy Timokratés korlátozza hatáskörüket, így visszatetsző volna, ha a beszéd zárásában is arról szólna, hogyan ítéljenek:

Timokratésnak pedig ezért a vádért kell most felelnie, és helyes volna az általatok jogosnak vélt büntetést elszenvednie.¹¹⁶

A beszéd záró soraiban pedig látszólag még visszafogottabb:

Tehát az előadott összes érv alapján megérdemli, hogy haragudjatok rá, megbüntessétek és elrettentő példát állítsatok másoknak, hiszen azzal, hogy enyhén bántok az ilyen emberekkel vagy elítélitek őket, de csak csekélyt büntetést szabtok ki rájuk, a többséget arra szoktatjátok, arra tanítjátok, hogy ártsanak nektek.¹¹⁷

Igazán hatásos a fokozás – harag, büntetés, elrettentés –, amellyel a méltó ítélet meghozatalára, továbbá a hasonló jellegű törvényjavaslatok betérjesztésének megakadályozására sarkallja a bírákat. Noha az elrettentő példából egyértelműen következik a szigorú büntetés, így mégsem a büntetésre tesz konkrét javaslatot, azaz a zárásban maximálisan tiszteletben tartja a bírák döntési jogát.

Összegzés

Az egész beszéden átívelő struktúrák – a demokrácia és az oligarchia szembeállítás; a szakrális érvek; a bírák felelőssége –, a jellemrajzok, a keretes szerkezetek, a fokozások alapján a Timokratés elleni beszéd második fele precízen szerkesztett, jól átgondolt munka eredménye, ami szervesen kapcsolódik a beszéd első, feszesebben strukturált feléhez. Annak ellenére, hogy MacDowell komoly kritikát fogalmazott meg a beszéd második felét illetően, mégis tökéletesen definiálta a lazább szerkesztés mögött rejlő funkciót, illetve intenciót.¹¹⁸ A beszéd második felében Diodóros a per több aspektusát kívánja nagyjából egy időben a bírák elé tárni, ami szükségszerűen gyors témaváltásokat igényel, mivel egyszerre kell szinten tartani a jogi és államrendi érvekből levont követ-

¹¹⁵ Dem. XXIV, 119, 153, 171, 177, 202, 207–208.

¹¹⁶ Dem. XXIV, 214.

¹¹⁷ Dem. XXIV, 218.

¹¹⁸ MacDowell: *i. m.* (25. j.) 195: „But the second half of the speech seems to fall to pieces – or rather, to contain pieces which have never been put together. Although it includes many short passages which are individually effective, there is a lack of systematic arrangement. Is this intentional? Is Demosthenes here experimenting with another new technique which he will perfect in later speeches – the technique of moving rapidly from one point to another and back again, in order to keep different aspects of his case constantly before the minds of his audience?”

keztetéseket, hogy Timokratés törvényét hatályon kívül helyezték, valamint az államrendi, a szakrális és a morális érvek mentén meggyőznie a bírakat Timokratés romlottságáról, valamint előre megfontolt, mi több, ártó szándékáról.

SUMMARY

The current study has two objectives. On the one hand, it provides an in-depth analysis of the argumentation of the oration *Against Timocrates*. On the other hand, the analysis focuses on the issues of textual criticism that arose in the 19th century and have been debated ever since. Approaching the problems from a new perspective – augmenting the convincing arguments put forward by E. M. Harris with the analysis of the argumentation – the study argues that the two halves of the speech are in fact parts of a well-planned, and precisely edited whole, and the integrity of the text need not be questioned.

Keywords: Demosthenes, *Against Timocrates*, ancient Greek oratory, argumentation

SERES DÁNIEL

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

d.seres@gmail.com

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)